

Romanul polițist și bunul simț

I.P.Culianu, Jocul de smarald, Ed.Polirom 2011

Note de lectură

M.Lăzărescu, mai 2013

Foucault, în cartea **A supraveghea și a pedepsi**, arată cum infracțiunile au devenit de-a lungul Secolului luminilor tot mai elaborate, astfel încât în sec.XIX au trebuit să apară specialiști în găsirea autorilor lor, detectivii. Și odată cu ei, Sherlock Holmes și romanul polițist. Modelul acesta a avut imediat rezonanțe astfel încât îl regăsim până la un Dostoievski. Sec.XX dezvoltă idea, astfel încât se ajunge să se ridice o statuie lui Hector Poirot și să urmărim cu pasiune cercul încheis al suspectilor din cărțile lui Agata Christie.

Tot despre un cerc închis e vorba în romanul polițist **Jocul de smarald** a lui Ioan Petru Culianu, apărut în 2011 la Ed.Polirom (carte scrisă în 1987). Acțiunea se petrece în Florența Renașterii, pe vremea lui Savonarola după moartea lui Lorenzo Magnificul. Thomas, englez ce studiasse la Padova, vine în Florența invitat de prietenul său Pietro degli Ecati, devenit specialist în astrologie. Dar abia se întâlnesc că este ucis sub ochii săi, reușind să mai pronunțe, înainte de a muri “Cele Trei Grații”. Împreună cu Vittoria, prietena lui Pietro, Thomas intră treptat în universal de simbluri magice cu care opera societatea cultă a Florenței, participând la

ședințele Academiei Platoniciene de la vila lui Ficino. A doua victimă este alchimistul Lutzius, care descoperise simbolul alchimic al Leului Verde. Cel ce mijlocește crima e acum cunoscut, un călugăr de la mănăstirea San Lorenzoa lui Savonarola, care pune otravă în vinul său. După a treia crimă – Smeralda Vespucci e aruncată de la înălțime în timpul unei recepții încheiată cu un spectacol misterios – Academiai platoniciană cu Ficino în frunte ajunge la concluzia că e vorba de crime ritualice, deoarece se petrec după o ordine, în zile ale săptămânii protejate de către o planetă : Venus, Marte, Mercur. Se fac deducții și calcule pentru a se deduce care vor fi următoarele victime. Foarte active e doctorul d'Altovilla, un experimentator în stilul lui Da Vinci. Concluziile se adevăresc în mare măsură și cardinalul de Medici scapă, prin propria-I prezență de spirit. Dar omorârea macabră a călugărului Arnoldus și a pictorului Monteleone pecetluiesc concluzia savantă că secvențele criminale au ca punct terminus arderea simbolică a picturii lui Botticelli Primavera, în plumb topit, pentru a marca încheierea unei epoci istorice. După multe peripeții și suspans, Thomas, însoțit de d'Atavilla sosesc la locul dat și ora potrivită în care autorul întregii operațiuni diabolic de savantă se pregătea să săvârșească ritualul, să salveze pictura.

Acest roman excelent scris, își merită pe deplin calificarea de roman polițist. Dar și pe cea de roman monografic sintetizând cu o documentare excepțională variatele piste ale concepției renașcentiste despre lume, centrată pe astrologie și magie. Îți vine în minte un alt roman cu structură polițistă **În numele trandafirului** a lui Umberto Eco. Dar **Jocul de smarald** îl depășește de departe, atât în frumusețea scriitoricească cât și în profunzimea documentației culturale. Calitățile menționate îi dau însă și limitația. Este un roman care nu poate fi citit de către oricine. Ci, de oamenii de cultură, deschiși spre problematici abordate. Căci, de fapt, această carte e

complementară, scrisă în stil romanesc a celebrei cărți a lui I.P.Culianu **Eros și magie în Renaștere**, 1984 (Ed.Nemira, 1994). Fără referință la această capodoperă, ea e greu de citit. Dar, pe de altă parte, completează în mod fericit respectiva carte de istorie a credințelor religioase. Deci, trebuie să ne oprim puțin asupra ei,

Eros și magie are multe elemente originale. Ea demonstrează magistral rolul central al astrologiei și magiei în cultura Renașterii și demonstrează cum modelul manipulării legăturilor erotice la distanțe preconizate de Giordano Bruno, e precursorul mijloacelor mass media din zilele noastre. Putem citi :

“Pe nedrept istoricii au tras concluzia dispariției magiei odată cu apariția științei cantitative....Magicianul se ocupă astăzi de relații publice, de propagandă, de prospectarea pieței, de a....., de publicitate, de informație, de contra-informație, de cenzură, de operații de spionaj sau chiar de criptografie, această știință fiind în veacul al XVI-lea o ramură a magiei” (pg.153)

Dar toată această problematică a magiei la distanță – pentru care a fost ars pe rug Giordano Bruno – se leagă de o problemă de psihologie, ne indică Culianu – elaborată de Aristotel în *De anima* și reluată de stoici, cea a *simțului intern*. De fapt, e vorba despre *simțul comun* - *koinos aistesis* – sau cel de al șaselea simț, care reunește informațiile obținute de la cele cinci simțuri și le transportă – cu ajutorul aerului “pneuma”, prin artere – până la un loc central, inima sau creierul. La acest nivel intervine imaginația, ca element de mediere a sintetizării. Dar aerul, vine din exterior, prin respirație. Pe vremea stoicilor – ne reamintește Culianu – sintetizatorul psihic sau *hegemonikon-ul* era conceput ca utilizând tot pneuma și imaginarul pentru sinteza cunoașterii pe care sufletul o realize. Dar sufletul coboară din cer, din zonele....., coboară antrenând aerul. Și, trecând pe lângă planeta dominatoare în momentul nașterii, *împrumută materie subtilă* de la

aceasta; care, împreună cu aerul, pătrunde în trupul nou născut, impunându-i caracteristici zodiacale ale lui Marte, Venus sau Saturn. Iar cei născuți sub Saturn, saturnieni, erau melancolici, înțelepți, după teoria lui Marsilio Ficino.

În această schemă psihologică, Culianu dezvoltă în carte și un aspect nou și surprinzător. Pe lângă cele cinci simțuri, erosul și el “ceva” care impresionează sufletul, ceva care circulă odată cu pneuma și imaginarul. Și autorul urmărește cum această temă este dezvoltată în Renaștere, cum erosul începe să domine imaginarul și, prin legăturile erotice,, să influențeze pe alții. Iar influențarea deliberată a altora prin eros, permite manipularea maselor. Aceasta era teoria lui Bruno, demonstrează Culianu. Concepția despre lume a Renașterii însăacest lucru vrea să îl sublinieze criminalul din **Jocul de smarald**. Iar această moarte e pecetluită de concepția revoluționară a celui ce s-a născut în 1484 și a năruit prin concepția sa întreg edificiul magico astrologic al acelei vremi : reformatorul protestant Luther.

Cele două cărți menționate sunt complementare din toate punctele de vedere; și ar trebui publicate împreună. Ambele au, cu accente diferite, o extraordinară informație despre cultura epocii și un stil fermecător. Dar ele nu sunt doar lurări ale științei – a istoriei credințelor – sau ale literaturii. Temele dezbătute fac parte dintr-un amplu lanț problematic. Așa este centrala problemă a simțului comun și a simțului intern, corelat cu imaginarul.

Originea acestei idei este, așa cum s-a menționat, la Aristotel. La sfârșitul culturii antice, stoicii au cultivat și ei tema simțului comun și a imaginarului, corelat mai ales cu comunitatea umană, cu înțelegerea

comunitară asupra noțiunilor comune. Și desigur, așa cum s-a menționat mai sus, cu pneuma universală.

Dar după episodul renașcentist abordat de Culianu, tema simțului comun și intern nu a dispărut; așa că cele abordate în cele două cărți, fac parte dintr-o amplă istorie, Astfel, Gianbatista Vico, imaginând o știință nouă în epoca postrenașcentistă, diferită de cea fizico-matematică fondată de Descartes, face apel la elocința Greco romană, susținut de simțul comun. Dar acum apare un joc semantico-conceptual, de care Culianu nu ține în suficientă măsură seama, poate că și deoarece nu era foarte important pentru epoca pe care o abordează: cel dintre simțul comun și simțul intern. Ultimul concept îl implică pe primul, dar se dezvoltă mai ales sub impulsul meditațiilor lui Augustin ca al șaselea simț, se orientează mai mult în direcția acordului dintre oameni. Totuși, dat fiind că el reunește principial cele cinci simțuri, acestea răzlesc și în manifestări și judecări sociale.

Așa e de exemplu, judecata de gust. Încă în plină Renaștere, Balthasar Gracian vedea în gust o “spiritualizare a animalității”, susținând că nu există doar o cultură a spiritului ci și o cultură a gustului. Omul cultivat trebuie să fie unul capabil și de judecări de gust. Idealul cultural al Renașterii era cel al unui om cultivat din toate punctele de vedere. Iar gustul nu e doar un fenomen privat ci un fenomen social. Gustul cultivat ne ajută să facem bune alegeri să refuzăm ceea ce este “lipsit de gust” sau “de prost gust”. Gustul presupune în lumea cultivată, un discernământ spiritual și stă la baza “stilului” de manifestare socială. Judecata de gust se referă la “potrivirea” unui lucru, desigur, și în raport cu “moda”. Oricum, judecata de gust a fost introdusă de Baumgarten în elaborarea Esteticii iar Kant o analizează cu seriozitate în cea de a treia Critică, Deci, ea are legătură și cu filozofia morală.

Tot de un simț special ține și judecata ce face referință la miros, *flerul*. Este vorba de a recepta global o situație și a descifra locul unei probleme într-un ansamblu confuz. Și astfel, “prinzând urma” să poți merge sigur și eficient în rezolvarea problemei. Și pentru că a fost vorba de un roman polițist, fler se cere în primul rând detectivului. Dar nu numai. Căci orice rezolvare de problemă, practică sau teoretică, presupune nu doar capacitatea deductive logică ci și o intuiție, un discernământ special, Adică, “să miroși” și să îți dai seama să “există o problemă” și “cam pe unde se plasează problema”. Iar apoi, să “prinzi drumul” soluționării sale. Operaționarea logică vine după aceea.

Un alt simț special, cel tactil, ne îndrumă spre o corectă evaluare a situațiilor sociale delicate. Iar acestea, e necesar să procedeze “cu tact”. Adică să știi ceea ce *se cade sau nu se cade a face*. E vorba de o înțelegere tacită dintre oameni, fără argumentații explicite. Lipsa de tact te conduce la gafe sociale și la excluderea din grup.

În toate cele trei direcții ale unor simțuri speciale, în spate stătea un “bun simț al situației și proporțiilor”. Dar *bunul simț*, derivă și el din simțul comun, are și un înțeles special, moral. Neexecutarea sa nu evocă acte care încalcă grav moralitatea. Dar o neadecvare la convenții, o necivilizată și o deficiență morală și culturală, lipsa bunului simț sunt exprimate în mod explicit.

Judecata de gust, fletul, tactil și bunul simț, ca expresie a simțului comun, ne vetebrează viață de zi cu zi. Dar simțul comun pe care îl evocă Culianu, integrat în simțul intern, are o bătaie mult mai lungă, filozofică. El a fost conceptualizat în filozofia scoțiană a simțului comun simbolizat de Ried și reluat la începutul sec.XX prin truismele lui Moore, ca exponent de bază a școlii din Cambridge. Iar urmașul acestuia la Catedră, Wittgenstein, îl

invocă sub aspectul “formelor vieții” care susțin “jocurile de limbaj” ale oamenilor. Dar nu numai anglosaxonii s-au cantonat la el. Întreaga fenomenologie a lui Husserl pleacă de la “lumea vieții” cotidiene (Lebenswelt) care nu e alta decât lumea umană desfășurată pe baza simțului comun. Iar marea construcție a lui Heidegger a analiticii Dasein-ului pe care o face Heidegger în Ființă și Timp, invocă stratul vieții cotidiene în care suntem inserați fiecare din noi.

Dar odată cu Heidegger, trimiterile se adâncesc, invocându-l pe Kant. Precum și acel aspect al simțului intern care, așa cum s-a menționat, a preluat în unele comentarii de după Augustin tematica simțului comun. Simț intern în care imaginarul, sprijinit de pneuma, realizează sinteza informațiilor despre lume.

Dar și după eros și dragoste, ne amintește Culianu.